

Εισαγωγικό σημείωμα

γράφει ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΗΣ*

Συμπληρώνονται 150 χρόνια από την έκδοση του πρώτου τόμου του μείζονος θεωρητικού έργου του Καρλ Μαρξ *Το Κεφάλαιο: Κριτική της πολιτικής οικονομίας*. Ο Μαρξ ανέπτυξε την οικονομική του θεωρία, που ονόμασε *κριτική της πολιτικής οικονομίας*, κυρίως κατά την περίοδο 1857-1867. Η μαρξική «κριτική της πολιτικής οικονομίας», που αναπτύσσεται στο *Κεφάλαιο* και στα σχετιζόμενα με αυτό χειρόγραφα της περιόδου 1857-1867, συγκροτήθηκε εντός της θεωρίας της ιστορίας, που αναπτύχθηκε από τους Μαρξ και Ένγκελς από τα μέσα της δεκαετίας του 1840. Συστατικό της θεωρίας αυτής είναι η ρήξη με την αντίληψη που θέτει στο επίκεντρο της κοινωνικής εξέλιξης ως δημιουργό τον άνθρωπο. Στα *Grundrisse* γράφει ο Μαρξ:

Η κοινωνία δεν αποτελείται από άτομα, παρά εκφράζει το σύνολο των συσχετισμών, των σχέσεων αυτών των ατόμων μεταξύ τους.

(Μαρξ, 1990: 194)

Γράφει επίσης χαρακτηριστικά στον «Πρόλογο» της πρώτης έκδοσης του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*:

* Αναπληρωτής καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας, Πανεπιστήμιο Πατρών

Τις μορφές του κεφαλαιοκράτη και του γαιοκτήμονα δεν τις ζωγράφισα καθόλου με ρόδινα χρώματα. Εδώ όμως πρόκειται για τα πρόσωπα μόνο εφόσον αποτελούν την προσωποποίηση οικονομικών κατηγοριών και είναι φορείς καθορισμένων ταξικών σχέσεων και συμφερόντων. Η δική μου άποψη που αντιλαμβάνεται την εξέλιξη των οικονομικών κοινωνικών σχηματισμών σαν φυσικόιστορικό πρόσες, μπορεί, λιγότερο από κάθε άλλη, να θεωρεί το ξεχωριστό άτομο υπεύθυνο για συνθήκες, κοινωνικό προϊόν των οποίων παραμένει το ίδιο, όσο και αν «ανυψώνεται» υποκειμενικά πάνω απ' αυτές.

(Μαρξ, 1978: 16)

Η αντίληψη αυτή βασίζεται στην έννοια της πάλης των τάξεων ως της κινητήριας δύναμης της κοινωνικής εξέλιξης, την οποία διαμόρφωσαν από κοινού οι Μαρξ και Ένγκελς.

Η ιστορία κάθε κοινωνίας ως τα σήμερα είναι ιστορία ταξικών αγώνων.

(Μαρξ & Ένγκελς, x.x.έ: 52)

Το θεωρητικό αντικείμενο της οικονομικής θεωρίας του Μαρξ, που αποτελεί προϊόν αυτής της αντίληψης για την ιστορική εξέλιξη, είναι η καπιταλιστική κοινωνία και οικονομία. Για την

επιστημονική κατανόηση των νόμων που διέπουν την καπιταλιστική κοινωνία και οικονομία, ο Μαρξ συγκροτεί την έννοια του *καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής*. Η έννοια αυτή ταυτόχρονα «επιτρέπει την κατανόηση των σχέσεων που αναφέρονται σε διαφορετικά συστήματα κοινωνικής εξουσίας και εκμετάλλευσης, σε *μη-καπιταλιστικούς (προ-καπιταλιστικούς) τρόπους παραγωγής*. Προκύπτουν έτσι οι έννοιες του δουλοκτητικού τρόπου παραγωγής, του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής, του ασιατικού τρόπου παραγωγής κ.ο.κ.» (Μηλιός κ.ά., 2011: 35).

Η έννοια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής αποδίδει τα ειδικά χαρακτηριστικά της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, ανεξάρτητα από τις ιστορικές ιδιαιτερότητες κάθε χώρας και εποχής του καπιταλιστικού συστήματος. Γράφει σχετικά ο Μαρξ στον «Πρόλογο» της πρώτης έκδοσης του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*:

Αυτό που έχω να ερευνήσω σε τούτο το έργο είναι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής κι οι σχέσεις παραγωγής και ανταλλαγής που αντιστοιχούν σε αυτόν. [...] Εδώ δεν πρόκειται καθαυτό για τον υψηλότερο ή χαμηλότερο βαθμό ανάπτυξης των κοινωνικών ανταγωνισμών, που ξεπηδάνε από τους φυσικούς νόμους της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Πρόκειται για τους ίδιους τους νόμους, γι' αυτές τις ίδιες τις τάξεις που επιβάλλονται με σιδερένια αναγκαιότητα.

(Μαρξ, 1978: 12)

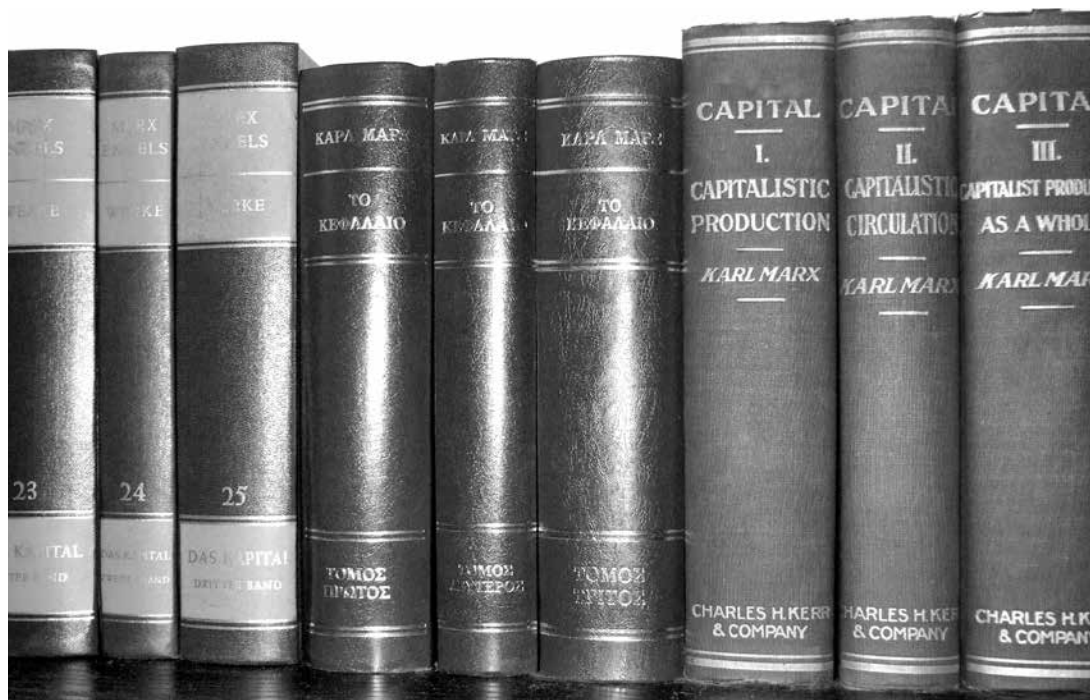
Οστόσο, μετά το θάνατο του Μαρξ, έγινε αντιληπτό ότι η θεωρία του δεν οδηγούσε σε μια και μοναδική ερμηνευτική κατεύθυνση, ακόμη και στο σκληρό πυρήνα της, την έννοια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αυτό καταρχήν οφείλεται στις –σε κάποιες περιπτώσεις– ανολοκλήρωτες ή αντιφατικές θεωρητικές αναπτύξεις του ίδιου του Μαρξ (π.χ. η σχέση-αντίθεση παραγωγικών σχέσεων-παραγωγικών δυνάμεων, η θεωρία των οικονομικών κρίσεων, η έννοια της παραγωγικής

και μη παραγωγικής εργασίας, ο «μετασχηματισμός» των αξιών σε τιμές παραγωγής). Οφείλεται επίσης στη συνάρθρωση της μαρξικής θεωρίας με τη συγκυρία της πάλης των τάξεων και τη δράση της Αριστεράς σε αυτήν, η οποία επιφέρει αποτελέσματα επί της «ανάγνωσης» του μαρξικού έργου και επί της ανάπτυξης της μαρξιστικής θεωρίας. Έγραφε ο Αλτουσέρ (2003: 13-14) πάνω από 50 χρόνια πριν, τον Ιούνιο του 1965:

Εδώ και σχεδόν έναν αιώνα μπορούμε να... διαβάσουμε [*Το Κεφάλαιο*] καθημερινά, διαφανώς, στα δράματα και τα όνειρα της ιστορίας μας, τις συζητήσεις και τις συγκρούσεις της, στις ήττες και τις νίκες του εργατικού κινήματος, τη μόνη μας ελπίδα και πεπρωμένο. Από τότε που «ήρθαμε στον κόσμο» δεν πάσαμε να διαβάζουμε *Το Κεφάλαιο* στα γραπτά και στους λόγους όσων, νεκρών και ζωντανών, το διάβασαν για λογαριασμό μας, σωστά ή εσφαλμένα. Ένγκελς, Κάουτσκι, Πλεχάνοφ, Λένιν, Ρόζα Λούξεμπουργκ, Τρότσκι, Στάλιν, Γκράμσι, ηγέτες των εργατικών οργανώσεων, οπαδοί ή αντίπαλοί τους: φιλόσοφοι, οικονομολόγοι, πολιτικοί. Διαβάσαμε αποσπάσματα, «κομμάτια» που η συγκυρία διάλεξε για μας.

Έχοντας επίγνωση των διαφορετικών οπτικών που αναπτύσσονται εντός της μαρξιστικής θεωρίας, στο παρόν αφιέρωμα για τα 150 χρόνια από την έκδοση του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου* δεν επιδιώχθηκε κάποια θεωρητική «μονολιθικότητα». Τα κείμενα του αφιερώματος αποτελούν θεωρητικές συμβολές κατανόησης όψεων της μαρξικής οικονομικής ανάλυσης και ευρύτερα της μαρξιστικής θεωρίας και πρόκλησης θεωρητικής συζήτησης ή και αντιπαραθέσεων.

Το πρώτο κείμενο του αφιερώματος, με τίτλο «Για τη συγκρότηση των εννοιών στο *Κεφάλαιο* του Μαρξ», το υπογράφει ο Σπύρος Λαπατσιώρας. Το κείμενο διερευνά ζητήματα που αφορούν τη μέθοδο συγκρότησης των εννοιών στο *Κεφάλαιο*, και πιο συγκεκριμένα

κριμένα των εννοιών της «αξίας» και της «αφηρημένης εργασίας». Για το σκοπό αυτό ο συγγραφέας προχωρά σε μια «διπλή» ανάγνωση: αφενός των εννοιών της πολιτικής οικονομίας, μέσω των οποίων ο Μαρξ θεμελιώνει την κριτική της και αφετέρου του νοήματος που αποδίδει ο Μαρξ σε όρους δάνειους από τη φιλοσοφία. Μέσω αυτής της ανάγνωσης επιχειρείται η κατανόηση του τρόπου που μπορεί να τεθεί το ερώτημα της «μεθόδου» στη μαρξική ανάλυση. Εκκινώντας από τον τρόπο με τον οποίο εισάγει ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο*, στην πρώτη ενότητα του πρώτου κεφαλαίου, τις έννοιες «αξία» και «αφηρημένη εργασία», η ανάλυση καταλήγει εξετάζοντας το περιεχόμενο που αποκτούν η «αξία» και η «αφηρημένη εργασία» σε μετέπειτα ενότητες του *Κεφαλαίου* και ειδικά σε σχέση με τη «μορφή της αξίας».

Στο δεύτερο κείμενο του αφιερώματος, με τίτλο «Η επικαιρότητα και τα προβλήματα του Μαρξισμού: 150 χρόνια μετά την έκδοση του *Κεφαλαίου*» – 5+1 θέσεις για τον μαρξισμό σήμερα»,

ο Σταύρος Μαυρουδέας κωδικοποιεί εκείνα τα θεμελιακά στοιχεία της μαρξιστικής ανάλυσης που εξακολουθούν να την κάνουν επίκαιρη σήμερα τόσο επιστημονικά όσο και πολιτικά: θεμελίωση και υποστήριξη του αιτήματος για την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, υλιστική-διαλεκτική μεθοδολογία, θεωρία της επαναστατικής ανατροπής. Ταυτόχρονα, εξετάζει κρίσιμα προβλήματα και προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο μαρξισμός στη σημερινή συγκυρία.

«Η έννοια του εμπορεύματος στο έργο του Μαρξ: Απόπειρα σύγχρονης ανάγνωσης», είναι ο τίτλος του τρίτου κειμένου με συγγραφέα τον Βασίλη Μηννακάκη. Το κείμενο διερευνά βασικές πλευρές της έννοιας του εμπορεύματος στη μαρξική ανάλυση, υπό το φως ερωτημάτων που τα σύγχρονα χαρακτηριστικά της εμπορευματικής παραγωγής αναδεικνύουν: σύγχρονη «πρωταρχική συσσώρευση», άυλα εμπορεύματα, ενίσχυση της τάσης μετατροπής κάθε αξίας χρήσης σε εμπόρευμα, νέες τεχνολογίες, ισχυρή

τάση για μονοπώλιο στην παραγωγή των εμπορευμάτων της νέας εποχής, διεύρυνση των πλασματικών αναγκών. Επιχειρείται έτσι να παρουσιαστούν όχι μόνο βασικές κατηγορίες της μαρξιστικής οπτικής, αλλά και να φωτιστούν εκείνες οι τοποθετήσεις του Μαρξ οι οποίες αναδείκνυαν τάσεις που, όταν γραφόταν το *Κεφάλαιο*, εκδηλώνονταν εμβρυακά, αλλά σήμερα έχουν γενικευτεί ή/και κυριαρχούν σε ορισμένες περιπτώσεις. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται κρίσιμα θεωρητικά ζητήματα της μαρξιστικής θεωρίας: η έννοια της παραγωγικής εργασίας και της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, η εγκυρότητα της εργασιακής θεωρίας της αξίας στον σύγχρονο καπιταλισμό.

Το τέταρτο κείμενο, με τίτλο «Το ερώτημα της ιμπεριαλιστικής εκμετάλλευσης: από το “νόμο” του Μαρξ στο *Κεφάλαιο* στην “άνιση ανταλλαγής” του Αργύρη Εμμανουήλ», υπογράφεται από τον γράφοντα. Εκκινώντας από την ανάλυση του Μαρξ πάνω στις αντίρροπες τάσεις στην πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους, και ειδικότερα το ρόλο του εξωτερικού εμπορίου μεταξύ αυτών, η ανάλυση εξετάζει το ερώτημα της «άνισης ανταλλαγής»-«ιμπεριαλιστικής εκμετάλλευσης». Θεωρώντας κομβική στο ζήτημα της αποκάλυψης του ακριβούς μηχανισμού της «άνισης ανταλλαγής» τη θεωρητική παρέμβαση του Αργύρη Εμμανουήλ, το κείμενο τη διερευνά κριτικά. Απορρίπτοντας τη θεωρία περί ενιαίου παγκόσμιου ποσοστού κέρδους, αλλά και τη θεώρηση των μισθών ως ανεξάρτητης μεταβλητής, όπως εισηγείται ο Εμμανουήλ, το κείμενο προτείνει μια διαφορετική ερμηνεία της «άνισης ανταλλαγής»-ιμπεριαλιστικής εκμετάλλευσης στη βάση της διαφορετικής παραγωγικής δομής και συνακόλουθα διαφορετικής δυναμικής της ζήτησης για τα προϊόντα των περισσότερο και λιγότερο αναπτυγμένων χωρών.

Ο Δημήτρης Παπαφωτίου στο πέμπτο κείμενο, που έχει τίτλο «Το *Κεφάλαιο* του Μαρξ μετά την παρέμβαση του Ισαάκ Ρούμπιν», διερευνά την ανά-

λυση του Μαρξ στο πρώτο μέρος του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου* αντλώντας από τη μεθοδολογία και ανάλυση του Ισαάκ Ρούμπιν. Το κείμενο εστιάζει στις όψεις εκείνες της θεωρητικής παρέμβασης του Ρούμπιν με τις οποίες ο Ρώσος θεωρητικός ήδη από τη δεκαετία του 1920 έρχεται, κατά το συγγραφέα, σε ρήξη με τη ρικαρδιανή θεωρία της αξίας ως ενσωματωμένης εργασίας. Υπό το πρίσμα αυτό, το κείμενο αναδεικνύει ερωτήματα αναφορικά με την ιδιαίτερη οπτική και τη συνεισφορά του Ρούμπιν στην κατανόηση της αξιακής θεωρίας του Μαρξ στη σχέση παραγωγής-ανταλλαγής.

Στο έκτο κείμενο του αφιερώματος, με τίτλο «Το κεφάλαιο και το φετίχ του», ο Θανάσης Γκιούρας διερευνά μια από τις σημαντικότερες διατυπώσεις του *Κεφαλαίου* του Μαρξ, εκείνη του «φετιχισμού των εμπορευμάτων». Ο συγγραφέας εξετάζει αρχικά όψεις της ιστορικής διαδρομής των όρων *φετίχ* και *φετιχισμός*. Στη συνέχεια, η ανάλυση εστιάζει στο πώς εντάσσονται από τον Μαρξ, στην πορεία ωρίμανσης της δικής του σκέψης, οι όροι *φετίχ* και *φετιχισμός* στο πλαίσιο της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, επισημαίνοντας ιδιαίτερα ότι ο φετιχισμός στο οικονομικό έργο του Μαρξ δεν περιορίζεται σε διανοητικές αγκυλώσεις ορισμένων ή πολλών οικονομολόγων, αλλά είναι αδιαχώριστος από την εμπορευματική παραγωγή. Το άρθρο καταλήγει με συνοπτικές διαπιστώσεις για τη σύγχρονη πρόσληψη του φετιχισμού. **T**

b

Αλτουσέρ, Λ. (2003), «Από το *Κεφάλαιο* στη φιλοσοφία του Μαρξ», στο Althusser, L., Balibar, É, Establet, R., Macherey, P. και Rancière, J., *Να διαβάσουμε το «Κεφάλαιο»*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 13-97.
Μαρξ, Κ. - **Ένγκελς, Φ.** (χ.κ.έ.), *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο*, Αθήνα, Αλφειός.
Μαρξ, Κ. (1978), *Το Κεφάλαιο*, τόμος Α', Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.

Μαρξ, Κ. (1990), *Grundrisse: Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, τόμος Β', Αθήνα, Στοχαστής.

Μηλιός, Γ. - **Λαπασιώφρας, Σ.** - **Οικονομάκης, Γ.** (2011), *Εισαγωγή στην οικονομική ανάλυση*, Αθήνα, Νήσος.